

INSON VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI**Ulasheva Sabina Adham qizi***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti ik-323 guruh talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi vaqtda inson va ijtimoiy rivojlanish bilan bog'liq bir qancha muhim masalalar keng muhokama qilingan. Shuningdek, qashshoqlik va tengsizlik, iqlim o'zgarishlari, ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyati, gender tengligi va ayollar huquqlari, ruhiy salomatlik va farovonlik, urbanizatsiya va infratuzilma, inson huquqlari va ijtimoiy adolat va boshqa asosiy masalalarni ko'rib chiqamiz.

Kalitso`zlar. Farovonlik, imkoniyat, ekologiya, ijtimoiy, salohiyatlar, huquq, sog'liq, urbanizatsiya, infratuzilma, adolat, jamiyat, hukumat, tashkilotlar.

Kirish. Inson va jamiyat taraqqiyoti shaxs va jamiyatlarning farovonligi va taraqqiyotiga yordam beradigan bir-biriga bog'liq bo'lgan keng ko'lamli omillarni o'z ichiga oladi. Bularga: ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiy rivojlanish, ekologik barqarorlik, infratuzilma va shaharsozlik, tinchlik va xavfsizlik. Insonlarning ijtimoiy taraqqiyotni rag'batlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari ko'pincha xalqaro tashkilotlar, milliy hukumatlar, nodavlat tashkilotlar (NNT) va ommaviy tashabbuslar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu sa'y-harakatlar barqarorlik, inklyuzivlik va inson huquqlariga e'tibor qaratgan holda shaxslar va jamoalarning ko'p qirrali ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Qashshoqlik va tengsizlik: Qashshoqlik va tengsizlik murakkab ijtimoiy muammolar bo'lib, shaxslar, jamoalar va umuman jamiyatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qashshoqlik deganda inson yoki jamiyat uchun oziq-ovqat, boshpana, kiyim-kechak, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish kabi asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan resurslarning yetishmasligi tushuniladi.

Tengsizlik deganda jamiyat ichidagi resurslar, imkoniyatlar va imtiyozlarning teng taqsimlanmaganligi tushuniladi, bu esa daromad, boylik va asosiy xizmatlardan foydalanishda nomutanosiblikka olib keladi.

Bu nomutanosibliklar ko'pincha kamsitish, ta'lim olishning tengsizligi va cheklangan iqtisodiy imkoniyatlar kabi tizimli va tarkibiy omillarga bog'liq.

Qashshoqlik va tengsizlikni bartaraf etish ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatlarni qamrab oluvchi keng qamrovli va ko'p qirrali yondashuvlarni talab qiladi. Bu iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish siyosatini, ta'lim va sog'liqni saqlashga investitsiyalarni, ijtimoiy ta'minot dasturlarini va kamsitishlarga qarshi kurashish hamda teng imkoniyatlarni ilgari surish bo'yicha sa'y-harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Iqlim o'zgarishi: Iqlim o'zgarishi deganda Yer iqlimidagi sezilarli va uzoq muddatli o'zgarishlar, jumladan, global haroratning ko'tarilishi, ob-havo sharoitlarining o'zgarishi va tez-tez va jiddiy ekstremal ob-havo hodisalari tushuniladi. Bu o'zgarishlar, birinchi navbatda, inson faoliyati, xususan, karbonat angidrid va metan kabi issiqxona gazlarining chiqarilishi bilan bog'liq bo'lib, ular Yer atmosferasida issiqlikni ushlab turadi va global isishga hissa qo'shadi.

Iqlim o'zgarishining oqibatlarini keng qamrovli bo'lib, dengiz sathining ko'tarilishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, kuchliroq qurg'oqchilik va jazirama to'lqinlar va tabiiy ofatlarning ko'payishini o'z ichiga oladi..

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish global va mahalliy darajada muvofiqlashtirilgan va barqaror harakatlarni talab qiladi. Bunga issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish, energiya samaradorligini oshirish, yerdan barqaror foydalanish va resurslarni boshqarishni rag'batlantirish kiradi.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va uning ta'sirini kamaytirishda jismoniy shaxslar, korxonalar va hukumatlarning o'z o'rnini bor. Kollektiv harakatlarni amalga oshirish va ekologik ongli tanlovlarni amalga oshirish orqali biz iqlim o'zgarishini yumshatish va kelajak avlodlar uchun sayyorani himoya qilish yo'lida harakat qilishimiz mumkin.

Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish: Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish - bu insonlar va jamiyatlarning farovonligi va rivojlanishi uchun muhim bo'lgan asosiy inson huquqlari. Mana bu ikki muhim sohaning qisqacha sharhi:

1. Ta'lim:

- Sifatli ta'lim olish shaxsiy rivojlanish, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyot uchun juda muhimdir. U shaxslarning imkoniyatlarini kengaytiradi, qashshoqlikni kamaytiradi va gender tengligiga erishishda muhim rol o'ynaydi.

- Ta'lim olishdagi qiyinchiliklar moliyaviy to'siqlar, infratuzilmaning etishmasligi, madaniy me'yorlar, ziddiyatli yoki inqirozli vaziyatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

- Ta'lim olish imkoniyatini yaxshilashga qaratilgan sa'y-harakatlar maktablar qurish, stipendiyalar va moliyaviy yordam ko'rsatish, hamma uchun inklyuziv va teng ta'limni ta'minlash va umrbod ta'lim imkoniyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalardan foydalanish, ayniqsa, chekka yoki kam ta'minlangan hududlarda ta'limga kirishdagi kamchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi.

2. Sog'liqni saqlash:

- Tibbiy yordam olish inson salomatligini saqlash, kasalliklarning oldini olish va o'z vaqtida davolanish uchun zarur bo'lgan asosiy huquqdir.

- Tibbiyotdan foydalanishdagi to'siqlar orasida moliyaviy cheklovlar, sog'liqni saqlash infratuzilmasi yo'qligi, malakali tibbiy mutaxassislarining etishmasligi va geografik yoki ijtimoiy omillar mavjud.

- Tibbiyotdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash sog'liqni saqlash muassasalarini qurish va jihozlash, dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlash, tibbiyot xodimlarini o'qitish, tibbiy sug'urta qamrovini kengaytirish, aholining sog'lig'i haqida xabardorligini oshirish va profilaktika yordamini oshirish kabi tashabbuslarni o'z ichiga oladi.

- Bundan tashqari, texnologiya va telemeditsina sog'liqni saqlash xizmatlarini kam ta'minlangan aholiga, xususan, chekka yoki qishloq joylarda ko'rsatishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash bo'yicha sa'y-harakatlar ko'p qirrali bo'lishi va nafaqat infratuzilma va resurslar, balki ijtimoiy va tizimli to'siqlarni ham bartaraf etishi kerak. Hukumatlar, nodavlat tashkilotlar va xalqaro agentliklar o'rtasidagi hamkorlik barqaror yechimlarni ishlab chiqish va har bir inson sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlash

uchun juda muhimdir. Kelajak avlodning yaxshi sharoitda o‘z ulg‘ayishi va ta‘lim tarbiya olishi hamda sog‘lom turmush tarzida rivojlanishini uchun ham asosiy omil hisoblanadi.

Gender tengligi va ayollar huquqlari: Gender tengligi va ayollar huquqlarini himoya qilish adolatli va adolatli jamiyat barpo etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu muhim mavzu bo‘yicha ba‘zi muhim fikrlar:

1. Huquqiy va ijtimoiy tenglik:

- Gender tengligi jinsidan qat‘i nazar, barcha shaxslarning teng huquq, imkoniyatlar va qonun ostida himoyalaniishini ta‘minlashni nazarda tutadi. Bu ta‘lim, ish bilan ta‘minlash, sog‘liqni saqlash va qarorlar qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishdan teng foydalanishni o‘z ichiga oladi.

- Gender tengligiga erishishga qaratilgan sa‘y-harakatlar, shuningdek, tengsiz ish haqi, gender asosidagi zo‘ravonlik, yosh nikohlar va resurslardan foydalanish cheklanganligi kabi jinnga asoslangan kamsitish va zararli amaliyotlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Vakolat va yetakchilik:

- Gender tengligiga erishish uchun ayollar va qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu ta‘lim olish, malaka oshirish, iqtisodiy imkoniyatlar va jamiyatning turli sohalarida etakchilik rollarini ta‘minlashni o‘z ichiga oladi.

- Siyosat, biznes va jamoat tashkilotlarida ayollar yetakchiligi va ishtirokini rag‘batlantirish gender tengligiga ta‘sir ko‘rsatadigan siyosat va qarorlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Salomatlik va reproduktiv huquqlar:

- Ayollarning salomatligi va reproduktiv huquqlarini himoya qilish ularning farovonligi va mustaqilligini ta‘minlash uchun juda muhimdir. Bu sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, reproduktiv salomatlik bo‘yicha ta‘lim, oilani rejalashtirish va o‘z tanasi haqida qaror qabul qilish huquqini o‘z ichiga oladi.

- Onalar salomatligini mustahkamlash, gender asosidagi zo‘ravonlikning oldini olish, reproduktiv salomatlik muammolarini hal etish borasidagi sa‘y-harakatlar ayollar huquqlarini ta‘minlashning muhim tarkibiy qismidir.

Ta‘lim va xabardorlik:

- Gender stereotiplariga qarshi kurashish, gender tengligini ta‘minlash, zararli amaliyot va munosabatlarga qarshi kurashishda ta‘lim va ma‘rifiy dasturlar muhim o‘rin tutadi.

- Inklyuziv va teng huquqli ta‘limni targ‘ib qilish, genderni asoslangan zo‘ravonlikni bartaraf etish va ijobiy gender normalarini rag‘batlantirish orqali jamiyatlar ayollar huquqlari va gender tengligini ta‘minlashga hissa qo‘shishi mumkin.

Global majburiyatlar va advokatlik:

- Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW) kabi xalqaro konvensiyalar ayollar huquqlarini himoya qilish va rivojlantirish uchun asos yaratadi.

- Milliy va xalqaro miqyosdagi targ‘ibot-tashviqot ishlari siyosatdagi o‘zgarishlar, huquqiy islohotlar va gender tengsizligini bartaraf etish va ayollar huquqlarini himoya qilish uchun resurslarni taqsimlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Gender tengligini ta'minlash va ayollar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlar huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarni hisobga olgan holda keng qamrovli bo'lishi kerak. Bu hamma uchun yanada inklyuziv va teng huquqli dunyo yaratish uchun hukumatlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, xususiy sektor va shaxslarning sadoqatini va hamkorligini talab qiladi. Gender tenglikning asosiy mohiyati shundan iboratki, xotin-qizlar va ayollarning o'z huquqlarini himoya qila olishlari va ularga beriladigan imkoniyatlardan to'laqonli foydalanishlari nazarda tutiladi.

Inson huquqlari va ijtimoiy adolat: Inson huquqlari va ijtimoiy adolat barcha shaxslarning farovonligi va qadr-qimmatini ta'minlash uchun asos bo'lgan o'zaro bog'liq tushunchalardir.

1. Inson huquqlari: Inson huquqlari irqi, millati, etnik kelib chiqishi, tili, dini yoki boshqa har qanday holatdan qat'i nazar, barcha insonlarga xos bo'lgan umuminsoniy huquqlardir. Ular fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni o'z ichiga oladi va xalqaro shartnomalar va xalqaro odat huquqida mustahkamlangan. Inson huquqlariga misol qilib yashash, erkinlik, xavfsizlik, ta'lim, mehnat, qiynoq va kamsitishlardan xoli bo'lish huquqini keltirish mumkin.

2. Ijtimoiy adolat: Ijtimoiy adolat jamiyatning barcha a'zolariga nisbatan adolatli va xolis munosabatda bo'lishini anglatadi, xususan, u jamiyat ichidagi boylik, imkoniyatlar va imtiyozlarni taqsimlash bilan bog'liq. U turli yo'nalishlarda, jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarda tenglik va tenglikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ijtimoiy adolat tashabbuslari tizimli tengsizliklar va kamsitishlarni bartaraf etishga intiladi.

Inson huquqlari barcha sohalarda o'z aksini topganligi hammamizga ma'lum. Inson o'z huquqlaridan foydalanishlari va har qanday masalada ijtimoiy adolatda bo'lishlarini xohlaydilar va shunga intiladilar.

Xulosa. Hozir O'zbekistonda jamiyat taraqqiyotining eng asosiy muammosi insonlarning, ayniqsa yosh avlodning ma'naviy dunyosini shakllantirish va boyitish, ularni istiqloq mafkurasi asosida tarbiyalash, o'zbek xalqining boy madaniy va ma'naviy merosi, qadriyatlarini, an'analari va urf-odatlarini egallashlari uchun shart-sharoit yaratishdir.

Bu muammolar hukumatlar, tashkilotlar va shaxslardan barcha uchun barqaror va inklyuziv rivojlanishga e'tibor qaratgan holda hal qilish uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. World Bank. "World Development Report 2019: The Changing Nature of Work." World Bank Publications, 2019.
2. United Nations. "The Sustainable Development Goals Report 2021." United Nations, 2021.
3. Marmot, Michael. "The Health Gap: The Challenge of an Unequal World." Bloomsbury Publishing, 2015.
4. Deaton, Angus. "The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality." Princeton University Press, 2013